

Notáhta • Notat

Geasa/Til: «TilSbr_Navn»

Min čuj./Vár ref: 10/5340 - 7

Beaivi/Dato: 13.05.2011

Innlegg tilsynskonferanse - Tromsø 25.05.11

Kulturforståelse – av betydning for tjenestetilbudet til urbefolkning.

Sametinget takker for invitasjonen til Nordisk tilsynskonferanse og til å holde dette innlegget. Vi har sett frem til denne konferansen, som vil gi oss et bilde av tilsynsarbeidet og utfordringene innen fagfeltet i Norge og Norden. Vi ser frem til å få løftet opp utfordringer samiske brukere møter i kontakt med helse, sosial og barnevernstjenestene, men også til å bli bedre kjent med hvordan situasjonen er i Norden for øvrig.

Sametinget setter stor pris på at denne konferansen har satt opp temaer knyttet til urfolk. Det gir oss tro på at der er interesse og vilje til å ta tak i utfordringer vi som urfolk møter i kontakt med tjenestetilbudet innenfor helse, sosial og barnevern. Konferansen er også et godt bidrag i arbeidet for å oppnå vårt felles mål om en likeverdig helse- og sosialtjenester og barneverntjenester til alle, uavhengig av etnisk og språklig tilhørighet.

Nordisk samarbeid er ikke ukjent for sametinget i Norge, Sverige og Finland. Sametingene i disse tre land har formalisert vårt samarbeid over landegrensene gjennom Samisk parlamentarisk råd.. Det er svært viktig at vi har denne formelle kontakten da den er med på å gi oss mulighet til å få en felles plattform i mange saker som er av betydning for det samiske folk. Samer som folk møter de samme utfordringer uavhengig av landegrenser. Samisk parlamentarisk råd ønsker sammen å løfte våre felles utfordringer i de nasjonale og de internasjonale foraene. Utfordringer som vi deler med urfolk fra andre deler av verden.

Retten til en god helse burde gjelde alle. I vår del av verden er retten til en god helse og et forsvarlig helsetilbud prinsipper som er allmenngyldige. Dessverre er det ikke slik i andre deler av verden. Det er også slik at definisjon av god helse er kulturelt betinget. Blant urfolk har helsetilbudene vært betinget av storsamfunnets syn på helse, i den grad urfolk er tilbudt

helsetjenester. Dette har ofte ført til at helsetjenestene ikke oppfattes som tilfredsstillende. For Sametinget i Norge er det derfor viktig at urfolk selv er med på å definere hva god helse innebærer for eget folk, og hvordan helse skal ivaretas. Det er viktig at urfolks stemme høres, og at urfolk inkluderes og involveres i arbeidet som angår egen helse og velferd.

Vårt innlegg på denne konferansen tar utgangspunkt hvordan Sametinget i Norge jobber sammen med norske myndigheter for å gi en god helsetjeneste til den samiske befolkning.

Som kjent er samer et folk med bosetning i fire stater, Sverige, Norge, Finland og Russland. Samene levde i sine bosetningsområder lenge før dagens nasjonalstater. Samer har et eget språk og kultur som skiller seg fra det omgivende majoritetsfolket, og står som urfolk i en særstilling. I tillegg har vi flere dialektgrupper innad i språket som er så forskjellige at ikke alle samiske språkgrupper kan kommunisere med hverandre.

Samene er anerkjent som urfolk og som minoritet av Norge og av FN. Dette gir oss et særskilt vern gjennom nasjonale lover og internasjonale konvensjoner.. Det gir oss også rettigheter med hensyn til det helse- og sosialtilbudet vi kan forvente å få i Norge. Vi vil spesielt vise til ILO-konvensjon nr 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, FNs konvensjon om barnets rettigheter og FNs erklæring om urfolks rettigheter. ILO konvensjon artikkel 25 sikrer samene rett til å være med på å utforme de aktuelle helsetilbud og stadfester samiske brukeres rett til tilfredsstillende helsetjenester. FNs Barnekonvensjon stadfester samiske barns rett til bruk av språk, kultur og religion. Der i blant stadfester konvensjonens artikkel 20 at det skal tas tilbørlig hensyn til kontinuitet i barnets oppdragelse, og til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn ved omsorgsplassering. I Norge har vi også en egen samelov som gir samer i noen kommuner i de fire nordligste fylker rett til å bruke samisk og å bli betjent på samisk i kontakt med lokale og regionale helse, sosial- og barnevernsinstitusjoner.

I Norge bor det ca 70 000 samer. Vi utgjør ikke en ensartet gruppe. Vår historie og bakgrunn er ulik ut i fra hvor vi kommer fra i det samiske området. De nasjonale myndigheters tidligere politikk ovenfor samer som folk, hvor man ønsket å assimilere samer inn i majoritetsbefolkningen, har påvirket det samiske folk. Samisk identitet ble ofte forbundet med skam og mindreverdiget, og mange ble stigmatisert for sin samiske bakgrunn. Dette førte til at mange samer mistet sitt morsmål, og for mange ble det vanskelig å vise sin samiske identitet. Andre har klart beholdt sitt morsmål og sin levevei til tross for et stort press utenfra.

Dette er erfaringer som påvirker et folk i flere generasjoner på ulike vis, også i forhold til helse og mestring av sykdommer og andre kriser. Det er derfor viktig å ha kunnskap om et folks historie når man skal utvikle et helsetilbud til folket.

Men selv om samiske pasienter er like mangfoldige som andre pasienter, har de det til felles at de må forholde seg til et hjelpeapparat som er bygd opp mot en annen kultur, og i de fleste tilfeller et annet språk. Ofte er ikke hjelpeapparatet selv oppmerksomme på dette, og møter alle pasienter ut fra en likhetstanke med utgangspunkt i majoritetsbefolkningens ståsted. En samisk pasient valgte å si det slik: *Når jeg er hos en norsktalende lege og begynner å fortelle om min sykdom så oppdager jeg plutselig at jeg har to forskjellige sykdommer. Først den som jeg gikk til legen med, og så den jeg får mens jeg sitter der, jeg mister selvtilliten og blir redd. Jeg kan ikke forklare på norsk hva som feiler meg, og jeg frykter at legen vil misforstå meg.* I tillegg så vet vi at definisjon av helse og ”god helse” er kulturelt betinget. Mange av dagens samer har en forståelse av sykdom og helse som er identisk med majoritetssamfunnets. Men i tillegg forklares ofte sykdom ut fra samiske tradisjoner og verdier, og man benytter seg av tradisjonell samisk medisin og behandling.

Det norske helsesystemet bygger på likeverdige helse og sosialtjenester til hele befolkningen. Men tidligere forskning som ble gjort antydte at blant samer var det et mulig underforbruk av helsetjenestene, og at den samiske pasientgruppen ikke opplevde helsetjenestene som tilfredsstillende. Av samiske helsearbeidere er det stadig understreket at det er behov for et mer tilrettelagt tilbud til samiske pasienter med bakgrunn i at samiske pasienter har en annen språklig og kulturell bakgrunn. Nasjonale myndigheter gjorde også en utredning om helse og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge, som viste at det var behov for en helse og sosialtjeneste med samisk språk og kulturforståelse for å kunne gi samiske pasienter tilfredsstillende tjenester. I dag dreier ikke debatten seg i Norge om hvorvidt samer som urfolk har behov eller rett til en helsetjeneste som er tilpasset samisk språk og kultur. Arbeidet konsentrerer seg nå om å utvikle helsetjenesten til det samiske folk, slik at det tar utgangspunkt i samisk språk og kultur, og at man oppnår en likeverdig tjeneste til det samiske folk på lik linje med den øvrige befolkning i Norge

Sametinget i Norge har det overordnede ansvaret for samisk helse- og sosialpolitikkutforming, og er den mest sentrale premissleverandør ovenfor norske myndigheter i utviklingen av et likeverdig tilbud til det samiske folk. Et likeverdig tjenestetilbud til samiske pasienter innebærer en

helsetjeneste som har den nødvendige kunnskap om samisk språk og kultur. Manglende kunnskap om samisk språk og kultur i helsetjeneste reduserer samiske pasienters tilgjengelighet til tjenesten. Helseinformasjon tilpasset samisk språk og kultur har vært lite tilgjengelig og informasjon har tatt lite utgangspunkt i samiske data. Nasjonale kampanjer og annen informasjon har i hovedsak vært gitt på norsk. Da muligheten til å bruke eget språk heller ikke er tilstede i behandlingssammenheng begrenses også samiske pasienters innvirkning både på egen behandling og på retten til å velge behandlingssted

En likeverdig tjeneste innebærer også en helsetjeneste som har kunnskap om helsestatus og helseutfordringer i det samiske samfunnet. Dessverre har vi lite forskning som sier noe om folkehelsesituasjonen blant samene. Vi har nylig fått en ny forskningsrapport som sier at samekvinner sliter med helsen, og samekvinner som bor i typiske norske områder sliter mest. Vi trenger flere data og tall.

Til sist så innebærer en likeverdig helsetjeneste en helsetjeneste som kan gi den enkelte samiske pasient et helsetjenestetilbud som er kvalitetsmessig god nok og som ivaretar den enkeltes pasientsikkerhet. Ei forutsetning for kvalitet og sikkerhet for pasienten, er at pasient og behandler forstår hverandre, og at behandler har kunnskap om pasientens bakgrunn. Dessverre er det fortsatt et stort behov for kunnskap om, og kompetanse i flerkulturell forståelse og samisk språk og kultur hos helse- og sosialfaglig personell på alle nivåer. Kvalitetssikringen av tjenesten som gis er også i stor grad avhengig av enkeltpersoner. Sametinget har mottatt tilbakemeldinger fra fortvilte samiske pasienter. Vi har hatt tilbakemeldinger fra kronisk syke pasienter som ikke kan benytte seg av offentlige helsetilbud fordi ingen forstår deres språk. Vi hører fra pasienter som ikke har forstått hva som ble utført i egen behandling, eller som har store problemer med å forklare egen sykdom. Vi har pasienter innlagt i institusjon som store deler av døgnet er sosialt isolert fordi helsepersonell ikke forstår deres språk. Mange av våre eldre bor i institusjoner hvor deres kultur er totalt fraværende, både når det gjelder mattradisjoner, klær og tradisjonelle aktiviteter. Innen psykisk helse og rusbehandling hvor kommunikasjon og kulturforståelse er essensiell i behandlingen, blir utfordringene ekstra store. Unge mennesker i krisesituasjoner gir tilbakemeldinger på at behandlere ikke forstår deres kulturbakgrunn og kan derfor ikke hjelpe. Dette bekymrer Sametinget, og vi vet at det er nødvendig å bygge opp samiske helsetjenester spesielt innenfor psykisk helse og rus.

Sametinget er også spesielt opptatt av tjenestetilbudet til samisk barn og unge. Særlig bekymret er vi for samiske barn under barnevernets omsorg. Sametinget mener at Barnekonvensjon gir samiske barn som urfolksbarn rett til å bevare egen kultur og språk også under barnevernets omsorg. Samiske barn møter et barnevern som ikke alltid er i stand til å ivareta deres rett til å vokse opp med sitt samiske språk og kultur. Deres kultur og språk blir ikke alltid tilstrekkelig vektlagt ved valg av omsorgsformer. Dette gir konsekvenser for barnets liv. Voksne samer som har mistet sitt språk og sin kultur under barnevernets omsorg, forteller at dette har påvirket hele deres liv. Både ved at de har mistet noe vesentlig i forhold til egen identitet, og at de har mistet muligheten til å få et nært forhold til egen familie og slekt på grunn av språk og kulturbarrierer. De snakker om et tap som aldri kan leges. I barnevernets kontrollfunksjoner er det ikke ført tilsyn med ivaretagelse av samisk språk og kultur for barn i fosterhjem eller barneverninstitusjoner. Dette mener Sametinget er en vesentlig mangel i barnevernstjenesten. Sametinget er derfor gått i konsultasjoner med regjeringen, med det formål å få til kontrollfunksjoner som ivaretar samiske barns rett til samisk språk og kultur i fosterhjem og barnevernsinstitusjoner.

Sametinget i Norge har sett det som særlig viktig å jobbe på et overordnet nivå for å sikre en tilfredsstillende helse- og sosialtilbud til det samiske folk i Norge. Både Sametingets mål og det nasjonale målet i Norge er at det samiske perspektivet i hovedsak skal innarbeides i de eksisterende tjenestetilbudene både innenfor helse og barnevern. For å lykkes med dette arbeidet er det viktig at samisk språk og kultur ivaretas når planer og strategier for fremtidige tjenestetilbud planlegges og utvikles. Sametinget i Norge har sammen med sentrale myndigheter i Norge satt i gang et arbeid for å klargjøre hvilke grep som er nødvendig for å sikre likeverdige helse- og sosialtjenester til det samiske folk på lik linje med øvrige befolkning. I denne sammenheng er tilsynsoppgavene av helt avgjørende. Rettigheter har ingen verdi hvis de ikke oppfylles, og hvis ingen påser at de blir oppfylt. Pasienter og barn under barnevernets omsorg, er grupper som trenger å ha et sterkt tilsynsapparat i ryggen for å få ivaretatt sine rettigheter. Tradisjonelt har tilsyn i barneverntjenesten handlet om å sikre oppfylting av primære behov, skolegang og god fysisk og psykisk utvikling. Nå er tiden inne til å se at barnets beste handler om mer enn dette. Identitet og bevaring av språk og kultur, er også viktige faktorer i et menneskes utvikling. Barn har allerede fastslått disse rettighetene i nasjonale lover og konvensjoner, men tilsynsmyndighetenes oppgave må være å påse at disse rettighetene blir oppfylt. Til dette trenger tilsynsmyndighetene gode verktøy, som kan sette dem i stand til å utføre oppgavene. I denne sammenheng ser Sametinget at vi har et ansvar for å være talerør for samiske brukere når det gjelder utforming av sentrale verktøy.

Til sist må jeg få understreke at helse- og sosialtjenester tilpasset kultur og tradisjoner er noe som burde gjelde alle verdens urfolk. Vi vet at vi er privilegert i forhold til de fleste andre urfolk i verden. Mange urfolk har dessverre ikke samme mulighet, verken politisk eller økonomisk.

Grunnleggende helsetjenester er ingen selvfølge for så alt for mange! Det er viktig at statene er bevisst sitt ansvar i forhold til de utfordringene som urfolk verden over har i forhold til helse- og sosialspørsmål.

Vi håper også at dere som tilsynsmyndigheter i de ulike land, vil fortsette å ha et urfolksfokus i deres arbeid. Slik kan vi sammen skape en forståelse for at utvikling av en likeverdig helsetjeneste ofte forutsetter kunnskap, forståelse og særlige tiltak.

Takk for meg.

Dearvvuodaiguin/Med hilsen

Lisbeth Vesterheim Skoglund
ráðdeaddi/rådgiver